

UNIÓ TÖREKVÉSEK A NEGYVENES ÉVEKBEN.

(Harmadik és befejező közlemény).

A szlávok, mint láttuk, kezdetben vagy őszintén felkérték az unió eszméjét, vagy legalább közönyösök voltak az egész mozgalommal szemben. A lipcsei névtelen 1841. évi röpirata alig volt valami hatással s ha volt is, helyreállította az egyensúlyt Simkó Vilmosnak fentebb ismertettem műve. Igaz ugyan, hogy *Fejérpataki* 1843. évi tót naptára¹ szintén hintegeti a konkolyt a tótnyelvű lutheránusok között, de még a nógrádmegyei esperesség is meghívja s szívesen látja „helvét hitvallású rokoni küldötteit“ gyűlésein,² sőt még a pánszláv törekvéseiről szomorúan hirhedtté vált Túróczmegyében is hivatalosan, gyűlésileg mellette vannak az eszmének, midőn 1843. febr. 11-iki esperességi gyűlésük utasítja a kerületre küldött követeket: „jelentsék ki, hogy ezen esperesség a két felekezet egyesülését óhajtja, az ügy fejlődésére folytonosan felügyelendő kerületi választmány kiküldésében megnyugszik, úgy hogy tagjai magyar, német és tót ajkúakból egyenlően kineveztessenek és mind a kerületi, mind az egyetemes konventbéli választmányok munkálatai, az illető gyülekezetbeni megerősítetéseik előtt minden esperességgel közöltessenek, a választmányok pedig figyelmüket főleg oda fordítsák, hogy a külön egyházközségek vallásuk szabad gyakorlásában *nyelv tekintetében semmi akadályokat ne szenvedjenek*“.³ E politikus határozatban hallgatólag benne van ugyan a tiltakozás a szláv nyelv jogcsonkítása ellen, de hiszen nyelvi egyesülésről senki sem álmodozott s ha volt is az uniónak valami nemzeti politikai célja, ez nem a szláv nyelv ellen, hanem a pánszláv

¹ „*Nowy i Stary vlastensky Kalendár a Slowensky Pozornik*. 1843. w. lipt. S. Mikulassi u Kašpara Fejérpatakyhoz Klačar.“

² *Prot. Egyh. és Isk. Lap* 1843. évf. 31. sz.

³ *Pesti Hírlap* 1843. évf. 227. sz.

álmodozások ellen irányult; ezért a turócziak álláspontja határozottan kedvező az uniónak.

De a nemzetiségi féltékenykedés, mely a túróczi espresség eme nevezetes határozatában már előre vetette árnyékát, hovatovább erősül, a tót papok idegenkedése az uniótól mind határozottabb alakot ölt, a titokban zugolódás hangja egyre hallhatóbb lesz, míg végre csakugyan nyílt fellépésben egy merész támadást intéz mindazok ellen, a kik az unió barátjai. A cselet ügyesen rendezték, a jelszót igazi politikus óvatossággal választották meg. Jól tudták a sötétségnek eme lovagjai, a gyűlölség tüzének emez ádáz szitogatói, hogy ha nyíltan, őszintén mondják ki, a mi szivükön fekszik, szerte e hazában, a melynek földjéből élnek, nagy visszatetszést keltenének, sőt talán szelet vetvén, vihart aratnának az Írás szavai szerint: ennél fogva költött indokot kerestek, tetszetős jelszót írtak fel zászlójukra, mint már annyiszor tettek ez idő óta nemzetiségi agitátoraink. E költött indok: a vallás megtámadása volt, e tetszetős jelszó: az igaz hit megvédelmezése volt. De hogy tulajdonképen honnan fúj a szél, azt elárulja, ha egyéb nem, egy név, melynek történeti szomorú jelentőségét minden magyar ember ismeri; s e név, mely az ellenakció élére került: *Hurbán*.

Hurbán M. János hlubokai ev. pap, kiben fiatal ember létére több volt a dicsvágy, mint a tudomány, habár erősebben dolgozott a „*furor theologorum*“, mint a Krisztus szelleme; kiben mélyebben gyökerezett Luther makacssága, mint a testvéri szeretet: ez a Hurbán az igaz hit védőjéül tolt fel magát s egy 200 lapra terjedő röpiratot ad ki 1846-ban Budán ily cím alatt: „*Unia, čili spojeni Lutheránu s Kalvíny v. Uhrách*“. Nem szándékozom az olvasót belevezetni a dogmai fejtegetéseknek azon útvesztőjébe, melyben a nevezett mű ténfereg, sem azon érveknek felsorolásába nem bocsátkozom, melyekkel Zwingli és Kálvin követőire eretnekséget iparkodik bizonyítani egyfelől, másfelől pedig a dogmai eltérések éles megkülönböztetésével a lutheri symbolikus könyvek örök érvénye mellett forgatja elvakult elméje fakardját; eszméi már azon korban is az elmaradottság porával ékeskedtek. ma meg valóban szánalmas mosolyt csalnának ajkainkra. Csak röviden a mű keretét mutatom be. Előljáróul az unió fogalmát és célját tárgyalván, hosszasan foglalkozik a vallás, majd a keresztyénség jellemzésével, unalmas és száraz történeti fejlődését adja elő a dogmatikus keresztyénségnek VII. Gergely pápán és a keresztes háborúkon át a reformációig. A reformációnál hosszasan időzik, kimutatni próbálván Zwingli és Kál-

vin „hitetlenség“-ét, nem átkodván pópista szemforgatással egyenesen eretnekséget olvasni árva fejükre, hamis reformátoroknak bélyegezvének őket. Majd a marburgi colloquium és egyéb egyesülési törekvések egyoldalú és elfogult tárgyalása után a magyarországi viszonyokra tér, sok kalandozásaiba Pázmányt is bevonja, megemlékezik Samorjai és Letenyei egyesülési eszméiről és e hatásra számított terjengősség, e céltalan szertecsapongás után, mely a dologra nem tartozó fejtegetéseivel a műnek $\frac{5}{8}$ -részét foglalja el, eljut végre tulajdonképeni tárgyához, a szóban forgó protestáns unióhoz. Itt aztán öt fejezetben tárgyal, a következő címek alatt: Az unió fogalma, annak támaszai és tökéletlenségei. Hogy milyen felületes és tökéletlen munka a lutheránus egyház törekvése az unióért, ezt bemutatja Simkó „Egyházi unió“-ja; Az egyesülést pártoló tanárok taktikája; Szó az egyházhoz; Szó a papokhoz.

Ezen címek alatt Hurbán valódi gyűlölettel tör ki a reformátusok ellen s bőszen haragjának villámaint szórja azon evangélikus hitfeleire is, a kik az uniót akarják s főképen a főfelügyelő Zay ellen támad az egyházat elárulás ízetlen rágalmaival. Az unióban nem lát egyéb célt, mint a hívő lutheránusok hitének elvételét s e fenyegetett hit védelmére kél a dogmai közönyösségbe merült hitetlenek ellen. Nem, nem leszünk kálvinisták, nem tagadjuk meg apáink hitét! ez a tenorja összes fejtegetéseinek. S kálvinisták azért nem lesznek ők, mert szerinte a kálvinizmus tökéletesen egy a racionalizmussal, a mi pedig csak leplezett hitetlenség. Így tör elő a hitnek eme szent harczosa az ismeretlenség homályából és a papokhoz fordulva ekként foglalja össze fejtegetéseinek eredményét a 185—186. lapokon: „Közöttünk és a kálvinisták között az unió csak úgy lehetséges, hogy ha ők vagy nem-hinni vagy mi hinni megszününk. Jelenleg azon munkálkodnak, hogy minket a nem-hívéshez vezessenek. Hozzátok mint az ágostai hitvallás híveihez szólok, a ti szívetekhez beszélek: bocsássátok lelketekhez a dogmákon alapuló vallás tanát! Nektek adatott az isteni kinyilatkoztatások megismerése; nektek, Krisztus evangéliomának papjai, nem szabad abba a hibába esnetek, hogy a dogma csak Mikulás-figura, csak anatómiai kísérletek eredménye, hogy a mennyországot semmibe se vegyétek, hogy a Szentlélek ellen káromkodjatok s hogy így a túlvilágon se nyerjétek meg bűneiteknek bocsánatát.“ Majd fejtegeti, hogy a papokat méltán gyanúsítja a nép hitetlenséggel, dogmai nihilizmussal, a minnek természetes következménye, hogy a nép se hisz már a biblia inspirációjában, tagadja az isteni kijelentést. Fájdalmasan sóhajt

fel, hogy a theologiai iskolázás felületes, a dogmák lassanként mind eltűnnek a theol. tankönyvekből.

Ilyen gondolkozás után nem csodálkozhatunk, ha felekezeti gyűléstől elvakítva, szinte már a megdicsőülés martyr-koronáját csillogtatva, műve végén jobb sorsra érdemes páthoszszal így kiált fel hitvalló módra: „Nem tehetjük, hogy a kálvini theológiával dogmailag egyesüljünk, de azoknak a hitetleneknek, azoknak a mágnásoknak, a kik az ágostai evangélikus vallásról a református vallásra akarnának téríteni vagyis azzal egyesíteni, ezt mondjuk Luther-atyánk szavaival: itt állunk, másképp nem tehetünk, Isten minket úgy segítsen. Amen!”

Imé, ez a mű az, a melyet „igen jelentékeny és az unióra végzetessé vált izgató iratnak” említettem fölebb. És pedig nem azért, mintha érvei megdönthetlennék volnának; nem is azért, mintha tudományos értéke felülemelné a hirlapi cikkeken, gyűlési nyilatkozatokon, ilyen érdemekét talán nézettársai sem tulajdonítottak Hurbánnak: egészen másban kell ennek jelentőségét keresnünk. A népnek volt ez az irat szánva, a mi jámbor tót népünk félrevezetését czélozta az és lehetetlen volt czélt nem érnie. Tömegesen árasztották el Hurbán és érdektársai e röpirattal a tótnyelvű egyházakat s az az egyszerű, jámbor hívő, a ki nem látott tovább e mű határán, a ki e tudományos apparátus színében fellépő munkából csak annyit értett meg, hogy vallása veszélyeztetve van, hogy ősei hitétől meg akarják fosztani a magyar kálvinisták, az a jámbor hívő egyszerre ellensége lett a magyarnak és kálvinistának s az így fanatizált néppel uniót csinálni, annak czélját megértetni immár lehetetlenné vált.

Ez izgatás, forrongás nem kerülhette ki az egyházi hatóságok figyelmét. Az az egyházkerület, melynek épen főfelügyelőjét. Zayt piszkolta Hurbán e műben, sőt egyenesen az egyház elárulásának gyanujába hozta a hiszékeny nép előtt, az az egynázkerület nem nézhette ezt az izgatást behunyt szemmel. Az 1846. évi egyházkerületi gyűlés felelősségre vonta a lázító Hurbánt és hivatalától felfüggesztette a megtartott vizsgálat után.

Azonban ez az unió ügyének mitsem használt, sőt talán készítgette a talajt a „martyr“-rá lett tót pap későbbi nemzetiségi izgatásaihoz. A nép meg volt mételyezve, vallását és nyelvét féltette az uniótól, az erőszakolás veszélyt hozhatott, könnyen megtörténhetett volna, hogy az ólutheri egyház válik ki, mely a szláv elemet egyesíti magában s mely e faji elkülönülés folytán is elszigetelve távolabb esett volna a nemzet

szívétől. A politika a magyarság szempontjából is azt tanácsolta: hagyjuk az uniót jobb időkre!

A gyűlölködés szellemének sikerült tehát megbénítani a testvér felé nyújtott jobb kezét, mielőtt még érintette volna a testvér kezét, az unió táborának csatarendjét megbontotta a visszavonás lelke. Mint mikor a nap letűntével röpködni kezdenek az éj madarai, úgy támadt fel a féltékenykedés szelleme, hogy a sötétség előítéletével visszavonulásra kényszerítsék az unió hajnalát. Zay megtámadása után nem feltűnő többé, hogy a tiszai ágostai evangélikus egyházkerület főfelügyelőjét, *Draskóczyt* is nyíltan megrójják az unióval különben sem rokonszenvező, klerikális szellemű *Budapesti Hiradóban*¹ azért, mert Hanván a református templom felszentelése ünnepélyén úrvacsorát vett a reformátusokkal együtt, a mely több ízben előfordult tény ellen 4—ő év óta senkinek sem volt kifogása senki ellen sem. Igaz ugyan, hogy ugyan-ezen évben a gömöri ág. ev. lelkészek konferenciáján *Fizely J.* értekezést olvas még e tárgy felett: „Az ágostai és helvét hitvallású evangyéliumok között az Úr végvacsorájáról tanban lényeges különbség ninesen“,² de ez amaz utolsó fellángolás, egyik jele már, mely a korai hajnal visszavonulását jelzi, mikor azt felleg borítja el.

Ez időtől az unió felé ág. ev. részről semmi fontosabb lépés nem történt, maradt az még egy időre — legalább hirlapban — a reformátusok kérdése.

Az uniói vegyes választmányok fentebb ismertettem javaslata, a mely létrejövetele után csak három évre került nyomtatásban a nyilvánosság elé, már e hosszas hevertetés miatt is nem tette azt a hatást a közvéleményre, a melyet tennie hivatásánál fogva kellett volna. Az 1846. évben az egyes ref. egyházkerületek is kiosztják ugyan e munkálatot tanulmányozás végett, megválasztják azon superintendenciális választmányokat, melyeket a Javaslata a „halasztás nélkül eszközöndők“ a) pontja indítványoz, de ha a javaslat tanulmányozásának, mint az ennek nyomán keletkezendő eszméknek nyomai igen gyéren mutatkoznak, valamint a superintendenciális választmányok is jóformán csak megalakítva lettek, de munkásságuknak a nyilvánosság előtt semmi jelét nem látjuk.

De hadd méltassuk még érdemük szerint megemléítésre

¹ *Budapesti Hiradó* 1846. évf. 382. sz.

² *Prot. Egyh. és Isk. Lap.* 1846. évf. 25. sz.

azokat, a kik az uniói választmány javaslata felett, gondolkodva, eszméiket papírra is vetették.

Első ezek közt *Márton Gábor* veszprémi ref. esperes, a ki már 1844. évben sürgeti, a mint láttuk, a javaslat kinyomatását és szétosztását s a ki dunántúli ref. superintendentia uniói választmányának elnökéül választatott. *Márton Gábor* nézete szerint¹ a javaslat nem jól állapítja meg az uniói munkálat sorrendjét, mert először az elveket kellene tisztázni és csak az elvek irodalmi és testületi úton történt megállapítása után kellene a két konventnek az unió akadályainak elhárításáról gondoskodnia. Helyesli, hogy a Szentírás emeltesse fölibe a symbolikus könyveknek s a Szentírásnak egyedüli tekintélye legyen az a legfőbb elv, a melynek alapján a két prot. felekezet összeforrjon és tanaiban is újjászüllessék. A vegyes prot. házasságokból született gyermekek vallására nézve a javaslattal szemben indítványozza, hogy ne az apa vallása döntsön, hanem a szülék közös megállapodása határozon gyermekeik vallása felett. Az unió előkészítésének eszközei közé óhajtja felvételni azt is, hogy a theológiákon egyöntetű és behatóbb exegesist tanítsanak. Egyebekben teljesen osztja a javaslat elveit s azokat bővebben meg is világosítja indokolásával.

Márton Gábor mélyreható észrevételei ellenészrevételeket provokáltak. *Schneider Károly* evang. lelkész megelégszik a két egyház külső egyesítésével, a mikor is a különböző szertartások s hitbeli különbségek is mindkét részen továbbra is fentartatnának². Ilyen unióba azonban belemenni nem is lenne érdemes.

Ezzel szemben *Szabó István* adorjánházi ref. lelkész a hittanokra nézve is egyesülést javasol, felebaráti szeretet alapján reménye van a teljes unió életbeléptetéséhez³.

Egészen észszerű alapon, teljes unió létesíthetésének mindenkor egyedül elérhető útján áll *Vásárhelyi Dániel* ér-mihályfalvai ref. pap, a kinek elvei teljesen az unió legmunkásabb tervezőjének, *Fáynak* ez irányú gondolataival egyeznek meg⁴. Az uniót ott kell kezdeni szerinte, a hol szétváltunk, a symbolikus könyveknél s a theologusok hirhedt dühének mérséklésénél. Hiszen az utóbbi okozta az egyházban a legtöbb bajt. Tegyük félre a symbolikus könyveket, menjünk

¹ Közölte „Unio“ czímen a *Prot. Egyh. és Isk. Lap* 1846. évf. 41. sz.

² *Prot. Egyh. és Isk. Lap* 1847. évf. 12. sz.

³ „Unió körüli nézeteim“. *Prot. Egyh. és Isk. Lap* 1847. évf. 13. sz.

⁴ „Upió“. *Prot. Egyh. és Isk. Lap* 1847. évf. 21. sz.

vissza az eredeti kútforra, az evangéliomra, ezen egyedül igaz könyvre. A szószékeken ne dogmákon rágódjunk, hanem a tiszta, a Jézusi tant hirdessük s azok a papok, a kik jelenleg is így prédikálnak, már most is egyesülve vannak a hitben. Hiszen mind a két egyház dogmaiban van igazítani való. egységes szellemben könnyen megtörténhetnék ez az igazítás, az adiaforák az evangélium alapján mind elmaradhatnának. Ha így eligazítanók az úrvacsora kérdését is, a mit ő maga a saját lelkiismeretében eligazította, midőn már több ízben magához vette az úrvacsorát az evangélikusok templomában: a külső egyesülés önmagától létrejönne, akkor már a forma-ság kérdése lenne az csupán. A cikkíró már szinte látja maga előtt azon feladatokat is, melyek az egyesült prot. egyház előtt állának.

Sajnos azonban, hogy Vásárhelyihez hasonlóan nem sokan gondolkoztak. Megcsappant az édeklődés. Maga a nevezett lap szerkesztője is sokáig fiókjában tartogatta a cikket, mert úgy látta, hogy az már alig bír a korszerűség értékével. a mennyiben „az unió ügye elhanyagolt állapotban van vagy tán hamvadóban is látszik lenni.“ (Szerkesztő nyilatkozata).

Hát hamvadt is az lassanként. Az elaltatáshoz hozzájárult az a cikk is, a melyben *Hajnal Abel* békési ref. lelkész nagy részletességgel bírálja az uniói Javaslatot.¹ A pánszláv izgatásoktól lehangoltatva már ő nyilván kimondja: „a kor, melyben élünk, az unióra nincsen megérve; így azt jelenben sürgetni nem egyéb, mint a korral, e leghatalmasabb tényező-vel ismeretlenségünket bevallani“. Nincs más kötelessége ez arra megért töredéknek jelenleg, mint felszinen tartani az eszmét. Az olyan uniót, melyben a konfessziók is egyesítve legyenek, ábrándnak tartja; a konfessziók egyszerű eltörlése nagy bajt idézne elő a vallás tekintetében, mert a köznépet figyelmen kívül hagyni nem szabad, bár hittani érzékenykedését túlbecsülni sem kell. Úgy tudja, hogy az uniót a szegénység vetette felszínre, de az egyházak szegénységének más gyógyszere is lehet s ez: a birtokaránylagos egyházi adózás életbeléptetése. Az alapítványok féltése a vagyonosabb református egyházegyetem részéről s a faji féltékenység a szlávnyelvű evangélikusok oldalán csak a bizalmatlanság megszüntetésével csillapítható le, ezért nem kell erőszakolni az uniót, mert ez csak növelné a már is dolgozó bizalmatlanságot mindkét oldalon. Majd tárgyalás alá véve a Javaslat egyes pontjait: nem helyesli a symbolokra teendő eskü eltör-

¹ *Prot. Egyh. és Isk. Lap.* 1847. évf. 32—34. számok.

lését; nem vár eredményt attól, hogy a papok világosítsák fel a népet az unió felől, mert ez megingathatná a felekezeti szellemben nevelt nép bizalmát papja iránt; melegen üdvözli a közlekedést gátló kánonok s főleg a Geleji-Katona-féle kánonnak eltörlését és egy népszerű uniói röpirat kiadását; a „halasztás nélkül eszközlendők“ α) pontjában lefektetett elvet, az állandó vegyes uniói főválasztmány eszméjét nem helyesli, központosítástól tartva; az unió előkészítésének eszméit egészükben helyesli, hogy az iskolák egységes szellemben, az unió szellemében tanítsanak, de erre a pesti prot. főiskolát kevésnek tartja; azonban „az időnkénti és fokenkénti közeli-tések“ címe alatt felsorolt javaslatok ellen kifogása van, mert az, ha az egyes gyülekezeteknek szabad tetszésükre volna bízva, hogy a külső szertartásokból miket hagyjanak el s miket tartsanak meg: ez bábeli zűrzavart idézne elő és okvetlenül az independentismus veszélyének nyitna szabad utat. Ezek után Hajnal Ábel javaslata az, hogy lépjen életbe egységes tanítási rendszer s birtokaránylagos adózás mindkét felekezetnél, valósíttassék meg a képviseleti rendszer, mindenik felekezet a saját körén belől készíttgesse elő az uniót, nyerjenek a főiskolák oktatói tágas teret s végül mindkét felekezet papjai ápolják melegen a barátságos viszonyt.

Hajnal Ábel ezen cikke, mely három számban jelent meg, méltán lehetett ugyan lehangoló azon csekély számra leapadt idealistákra, a kik a két felekezetnek teljes egybeolvadását remélve, az eszmék győzelmébe és a testvéri szeretet hatalmába vetett boldog hittel már arról álmodoztak, hogy miként az agg Simeon az Idvezítőt, úgy ők is testi szemekkel meg fogják még látni az uniált prot. egyházat: de azt nem lehet kétségbevonni, hogy a Hajnal hite azon kor legtöbb emberének hite lett már s így valódi közvéleményt képviselt. Az evangélikusok kezét megbénította a Hurbán és társai pánszláv izgatása, a reformátusokat egészen más gondolat kezdte mindinkább lefoglalni: a zsinattartás gondolata, mely egyházunk legkiválóbb elméinek lett legfőbb tárgyává. Így a teendőök összetorlódása egyfelől a szűkebb, de az egyház beléletére fontosabb mezőre korlátozta a tehetségeket, másfelől a politikai küzdelmek, a dicső küzdelmek is mindinkább lefoglalták a haza kiválóbb erőit s az unió kérdése lassanként leszorul a napirendről.

Így találja a kérdést az 1848-ik esztendő, mely nemzeti és egyházi szempontból egyiránt nevezetessé lett. Megalkotja az önrendelkezési jogot nyert nemzet a nevezetes XX. törvényczikket, mely kimondja, hogy az egyházak és iskolák

szükségeit az állam pénztárából fedeztessenek és ez által orvoslását igéri a prot. egyházak szegénységének is, a minnek reménye felszabadítja az elméket a testvérkeresés gondjai alól; így eltűnik a legnyomósabb ok, mely az uniót sürgette.

Mint a választóvíz elkülöníti az aranyat a többi fémektől s kiválasztja azt az érczek közül, úgy a nevezett törvény-cikk is különválasztja az unió eszményi barátait azoktól, a kik az unióban nem annyira a testvéri szeretet ápolását, mint inkább a közös szegénység orvoslatát keresték. Ez utóbbiak a helyzet behatása alatt hallgatnak, céljokat elértnek álmodván; amazok a nemzetgyűlés által proklamált testvériség befolyása alatt még inkább erőt nyernek a testvéri kéz keresésére. Ennek nyomaira találunk a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap két cikkében.

Egy „G“ jegy alatt cikkező író így gondolkodik: Az uniót eddig az urak akadályozták, de most már a nép is egyenlőséget nyert, nagykorúvá lett, tehát alaptalan és céltalan az urak féltékenykedése. Főakadályai voltak eddig az uniónak: 1. Az alapítványok, melyeket a gazdagabb testvér nem szívesen vállalkozott megosztani a szegényekkel; 2. a nemzetiségi féltékenység és 3. az egyházak főbb tisztségeit elfoglaló nagyoknak a fölötti aggálya, hogy az unió által elveszítik tisztségeiket és csonkulni fog társadalmi tekintélyük s befolyásuk. De ezek az akadályok immár mindannyian eltűntek, a mennyiben: 1. ezután az állam fog gondoskodni az egyházakról, tehát az alapítványokat féltő önzés tárgytalanná vált; 2. a nemzetiségi kérdés az általános testvériség és egyetértés jelszavára elhalványodott; 3. a „divide et impera“ elvének bukásával többé nem a felekezetek képviselői fognak úgysem kitüntetésekben részesülni s úgy is megszűnt a protestantismus emeltyű lenni a polgári méltóságokra. Nincs többé akadály az unió útjában, sőt az állam érdeke is egyenesen kívánja a szétvált protestánsok egyesítését, hogy így a kettőből egygyé lett egyházat jobban felvirágoztathassa segélye által. A kor jelszavával int az unióra, legalább az iskolákban s indítványozza, hogy legelsőbben is a „protestáns magyar egyház“ megteremtése végett válaszsunk egy közös egyházi kormányt.¹

A másik cikk, a mely az unió megerősödött szellemű barátai köréből látott napvilágot, az *Édes Alberté*.² Ő teljesen osztja „G.“ nézeteit, az egyházak terheinek az állam által

¹ *Prot. Egyh. és Isk. Lap.* 1848. évf. 24. sz.

² „Unió és vallás egyenlőség“. *Prot. Egyh. és Isk. Lap* 1848. évf. 37. sz.

történt elvállalásában az unió legfőbb akadályát, az anyagi féltékenykedést látja elhárítva s hiszi, hogy a vallásegyenlőség igen nagy lépés az unió felé, mely akkor lesz teljessé, ha majd a r. katolikus egyházzal is egyesülünk (!?).

Még egy utolsó fellángolásáról kell megemlékeznünk az egyesülési törekvésnek, mielőtt beszámolnánk a végeredményre s ez abban nyilvánult, hogy az ábrándozók — a helyzet ismerése után joggal illethetjük őket e czimmal — *evangéliumi zsinatról* ábrándoznak. A zsinat eszméje a reformátusokat már több mint tíz év óta foglalkoztatta. Az a fölpezsdült élet, mely a 30-as évek végén nemzetünket mintegy varázsütésre izgalomba hozta s azóta lázas munkára, az új Magyarország megteremtésére segítette, ez a fölpezsdült élet egyházi életünk mezején is tevékenységet idézett elő, hiszen a nemzet fejlődése a protestantismus föllendülésével mindenkor karöltve járt. Mozgalom indult meg zsinattartás végett, mely megszilárdítaná s az új modern viszonyokba beleillesztené egyházunkat, annak alkotmányát és egész rendszerét. E mozgalom tíz évig tartó irodalmi vitára adott alkalmat, mely vitában Fáy András járt legelől Óramutatójában és „Negyedmutató Óramutatómhoz“ című terjedelmes cikkében.¹

Ennek a tíz éven át húzódó irodalmi vitának utolsó akkordja gyanánt hangzik el 1848 közepe felé többeknek azon óhajta, hogy mind a két protestáns egyház tartson egy közös úgynevezett evangéliumi zsinatot, mely a két egyház egyesítésére kimondaná a sanctiót. Ez az eszme azonban alig becsülhető többre az „ötlet“ értékénél, a mely a nemzeti izgalmak során merült fel, hogy nyomtalanul eltűnjék pár nap múlva. Nem is várnak ettől semmi jót, a mint e nézetnek *Valka János*² és *Bolemann*³ kifejezést is adnak, ez utóbbi nagy igazán ki is mondja, hogy az ilyen evangéliumi zsinat csak kényszerített dogmákat hozna létre és ismétlése volna a niceaei és a többi zsinatoknak.

Az év végére tervezett evangéliumi zsinat csakugyan el is maradt, hiszen hazánk lángban állott s az égő házban ki tudna nyugodtan tanácskozni!

A forradalom elsekélyesedett állapotban találta az unió kérdését, természetes, hogy a részvégtlenség hidegétől elgyengült csecsemő nem élhette túl a szabadságharcz izgalmait

¹ Részletesebben lásd „Fáy András mint protestáns“ cz. művem 33—42. lapjain.

² *Prot. Egyh. és Isk. Lap* 1848. évf. 61. sz.

³ *Prot. Egyh. és Isk. Lap* 1848. évf. 71. sz.

s elszenderült hosszú-hosszú álmra. Vajjon lesz-e, ki felköltse?! . . .

És itt a száraz krónikaíró letehetné tollát, de átveszi szerepét a pragmatikus, a ki okokat fürkészik a tények fátyola mögött s azt vallja, hogy eredmény nélkül semmi sem történik.

Mik voltak az unió elbukásának okai? A legáltalánosabb emberi közös vonás az önzés a reformátusok részéről, a faji és dogmatikus féltékenység az evangélikusok oldalán, mindkét részen pedig az igaz testvéri szeretet hiánya. Kétségtelen, hogy az unió hívei is, mintegy megvakítottva a siker reményétől, hibát követtek el akkor, midőn előre hirdették, hogy az uniótól a magyar faj megerősödését várják, mert ez által felköltötték a tótokban a nemzetiségi féltékenykedést. Az is akadályozta az egyesülést, hogy összekötötték, habár egy időre is, a pesti főiskola eszméjével, mert ez által a pesti főiskolától mint versenytárstól idegenkedő főiskolákat s azok fentartó testületeit hidegítették el az eszme iránt. Végeredményül mondhatjuk, hogy a nagyot akarás, a nemzetiségi beolvasztásra és vallási egységre törekvés keltette föl a legtöbb idegenkedést; nem akartak megelégedni a külső egységgel, a belső összeolvadásra meg a kor nem volt megérve és ezért az uniónak meg kellett hiúsúlnia. De a törekvés története sok tanulságot rejt magában a jövő számára.

És épen a tanulságoknak e tárháza képezi a tíz évi törekvésnek maradandó legfőbb eredményét. A történelem az élet tanítómestere; a mely kor fel fogja karolni az uniót, az csak úgy remélhet sikert, ha tanulmány tárgyává teszi a 40-es évek ezen törekvését, a melyben talán e szerény sorok is fognak majd tehetni valamelyes szolgálatot.

De voltak a lelkesek uniói törekvéseinek egyéb látható eredményei is. A testvéri érintkezés közelebb hozta egymáshoz az előítéletből elhidegült testvér felekezeteket. A pesti főiskola is hosszas küzdelem után mint protestáns főiskola, mint „Evangelisch theologische Lehranstalt“ nyert Thun minisztertől alapítási engedélyt, s ezen jellegét 1855-től 1865-ig, tehát tíz évig meg is tartotta, egyaránt szolgált papnevelő intézetül mindkét felekezetnek, mert négy tanszéke közül kettő az ág. hitv. evangélikus Bányakerület áldozatkészségéből tartatott fenn. S meg is maradt volna közös főiskolánknak, ha a tót lutheránusok, a hurbánisták abba a hírbe nem keverik, hogy ott a lutheránusok elmagyarosodnak és elkálvinistasodnak. Így aztán az 1866. évi ág. ev. egyetemes gyűlés megszüntette a közösséget s az intézettől a lutheránus alapokat visszakövetelte. De e mellett is kezel a budapesti theologia még

ma is 4500 frt körüli tőkét, mely prot. főiskolai alap czímet visel.¹

Sőt a testvéri érzület fellendülése azóta is több ízben hozta össze a két prot. egyházat. Így teremtette meg a testvériség az 1889-ik évben a Magyar Protestáns Irodalmi Társulatot; így ünnepelte a két testvér egy szívvel a Károli Gáspár bibliafordításának 300-adik évfordulóját Gönczön 1890-ben, a hol épen az ág. ev. főfelügyelőnek, báró Prónay Dezsőnek jutott a Károli-szobor leleplezésének szerepe; így örültünk együtt a vallásszabadság megszilárdulásának lélekemelő 100 éves fordulóján Budapesten 1890-ben; így ünnepelték több helyen (pl. Kolozsvárott) együttes kegyelettel a Melancthon születésének 400-ados évfordulóját ez év február 16-án. Sőt maradandó alkotásaink pl. a rimaszombati egyesült prot. főgimnázium, a budapesti prot. országos árvaház, közös missziói egyházaink s a tanárválasztásoknál a másik felekezetheliek pályázhatása és alkalmazása stb. mind-mind bizonyítják, hogy ama nagy lelkek nem hiába fáradoztak, az elvetett mag csirát hajtott s lassan növésnek is indul testvérekezek ápolása alatt.

És nekem úgy tetszik, hogy az unió legfőbb akadályának elhárítása is meg fog valósulni, és pedig az által, hogy az evangélikus egyházkerületek új berendezése kiszedte méregfogait a panszlavizmus kígyójának s talán egy-két évtized alatt ismét megindulhat a komoly munka az unió felé. Vajha sikerre vezetne!

Igaz, hogy a mit elrontott a marburgi colloquium, azt nem könnyű kijavítani, de minden eszme sokáig érik s „ha Istentől van e tanács“, győzni is fog az unió valamikor.

Megvallom, hogy e tanulmányt is ez a cél sugalmazta. Vajha csak egy cseppel is hozzájárulhatnék a mult történetének felelevenítése által azon fal elmosásához, melyet a két felekezet közül eltávolítani annyi sokunknak leghőbb vágya, legmelegebb óhaja!

Lic. Rácz Kálmán.

¹ *Szöts Farkas*: A budapesti evang. reform. theologia akadémia multja és jelene. Budapest 1896. 46—47. és 134. l.